

МИКОЛА ВЕГЕШ, АННА ЧАВАРГА

КАРПАТСЬКА УКРАЇНА: МІФИ І РЕАЛЬНІСТЬ

Впродовж 1938–2020 років опубліковано близько двох тисяч наукових та науково-популярних праць про Карпатську Україну. Кожна нова публікація заповнює якусь прогалину в історії становлення і розвитку Карпато-Української держави наприкінці 1930-х років ХХ століття. Після виходу перших публікацій, а вони з'явилися вже тоді, коли тривав процес формування Карпато-Української держави, виникло чимало міфів, які існують й досі.

Святкова брама у Хусті під час виборів до Союму Карпатської України, 1939

Міф перший: Карпатська Україна як одноденна держава

Цей міф виник ще наприкінці 1930-х років, коли Майкл Вінч опублікував книгу «Одноденна держава»: свідчення англійського очевидця про події Карпатської України». Називаючи Карпато-Українську державу «одноденною», автор мав на увазі сам факт проголошення її незалежності 14 березня та ратифікацію 15 березня 1939 р., про що писав у вступі: «п'ятимісячний період

пильної міжнародної уваги увінчався в березні проголошенням республіки». Незважаючи на те, що М. Вінч досить чітко визначає хронологічні межі існування Карпатської України, а саме від жовтня 1938 р., коли закарпатці вибороли автономні права, й до середини березня 1939 р., тобто проголошення повної незалежності та трагічних подій, що трапилися після вторгнення угорських військ; чимало сучасних авторів, здебільшого з антиукраїнськими поглядами, використовують назву книги англійського журналіста для маніпуляцій. Такий підхід до висвітлення історичних подій 82-річної давнини, на наш погляд, не лише є неповним, але й науково необґрунтованим.

По-перше, створення Карпато-Української держави вважаємо заслугою українських патріотичних сил. Короткочасне існування автономного, а згодом самостійного Закарпаття (Підкарпатська Русь, Карпатська Україна) збіглося з гострою політичною кризою в Центральній Європі напередодні Другої світової війни. Проте, незважаючи на складну міжнародну ситуацію, Закарпаття вибороло автономні права й будувало свою державність у союзі з чехами і словаками .

Святковий мітинг на День Злуки. Хуст, 22 січня 1939 року

По-друге, наприкінці 1930-х років Карпатська Україна виявилася єдиною державою, де невелика гілка українського народу проголосила свою незалежність і заявила про бажання вести державне життя. Такої можливості не мали ні українці, які перебували в складі СРСР, ні українці, які опинилися під владою Польщі чи Румунії. Однак вони дивилися на Карпатську Україну, як на територію, де робиться спроба відновити українську державність. Карпато-

Українська держава була другим, після визвольних змагань 1917–1920-х років, етапом у боротьбі за створення української держави на окремій українській території. Так історія Карпатської України висвітлюється на сторінках шкільних і вишівських підручників у незалежній Україні. Ми довго йшли до визнання ролі Карпатської України в історії українського державотворення.

Лише в 1990 р. Августина Волошина і Карпатську Україну офіційно вшанували на Закарпатті. 12 вересня 1991 р. Прокуратура УРСР, розглянувши матеріали кримінальної справи президента Карпатської України, ухвалила рішення про його реабілітацію. 15 березня 2021 р. на Аскольдовій могилі в Києві відкрито пам'ятний знак президентові Карпатської України Августинові Волошину.

Міф другий: Карпатська Україна як проєкт гітлерівської Німеччини

Історики, які поширюють цей міф, намагаються довести, що становлення Карпатської України залежало від зовнішнього правління, переважно німецького, а не було багаторічним надбанням закарпатської політичної еліти української орієнтації. Августина Волошина та членів його уряду зображують як колаборантів нацистської Німеччини, зрадників українського народу. Така позиція мало чим відрізняється від «праць» радянських істориків, у яких Карпатська Україна трактувалася як маріонеткова держава, а її президент як «слуга кількох господарів», «наймит фашистів», «український буржуазний націоналіст» та «політичний авантюрист».

Нещодавно Лоренц Комарницький (Lorenz Komarnitsky) опублікував низку документів під інтригуючою назвою «Приголомшливі факти: відомо про плани Гітлера і Волошина щодо Закарпаття напередодні Світової війни», де представлено доповідні записки німецького посла в Празі Андора Генке, у яких йдеться про створення змішаної німецько-української спеціалізованої комісії, про відкриття німецького консульства в Хусті, необхідність сприяння уряду Карпатської України у зменшенні кількості безробітних, надсилання німецьких фахівців на Закарпаття. Опубліковані матеріали важко назвати сенсаційними чи приголомшливими, адже про них писали на сторінках урядової газети «Нова свобода» у 1938–1939 рр. та на початку 1990-х років. Лист А. Волошина до А. Гітлера, про який згадує Л. Комарницький, також опубліковано раніше. Проблеми, на які звертав увагу А. Генке, вирішувалися поступово. В українського прем'єр-міністра були всі підстави орієнтуватися на Німеччину, яка, по-перше, спочатку не дозволяла Угорщині окупувати Закарпаття; подруге, засуджувала терористичні атаки угорських і польських диверсантів, які фактично розв'язали гібридну війну проти Карпатської України; відкрила власне консульство в Хусті, що свідчило про дипломатичну підтримку автономної держави тощо.

Члени Карпатської Січі в строю. Другий зліва Олександр Блистів (Гайдамака). Лютий-перша половина березня 1939 р. Хуст

Зрозуміло, що це була геополітична «гра», яка мала на меті привернути на свій бік нових союзників у війні проти СРСР (Угорщину і Румунію). Чи здогадувався про справжні наміри Гітлера А. Волошин? Якщо й так, то іншої альтернативи в нього не було, оскільки Німеччина була головним політичним гравцем в Європі. Всі тогочасні уряди зважали на кожен крок німецької влади, не був винятком і кабінет А. Волошина.

Сьогодні ні для кого не є таємницею, що німецький фашизм – це людиноненависницька ідеологія. Німецькі фашисти переслідували та намагалися знищити цілі народи тільки тому, що їх представники не були схожими на «аріїв», створювали концентраційні табори, де людей експлуатували та піддавали нестерпним тортурам, масово вбивали. А що було відомо про Німеччину закарпатським українцям і А. Волошину в часи існування Карпатської України? Чи існувала якась альтернатива орієнтації карпато-українського уряду на Німеччину? Чи могли інші держави гарантувати Чехословаччині непорушність її кордонів? Мюнхенська конференція 29–30 вересня та Віденський арбітраж 2 листопада 1938 р. свідчили не тільки про початок державного розпаду ЧСР, але й про суттєве погіршення становища Закарпаття, на території якого зазіхала Угорщина. Швидкому розпаду Чехословаччини сприяла анексіоністська політика Німеччини та угодівська позиція Великобританії і Франції. Лояльні до ЧСР Румунія та Югославія не могли суттєво вплинути на хід політичних подій в Європі. Сталінський СРСР мав свої плани щодо майбутньої долі Європи, які

викристалізувалися під час підписання пакту Молотова – Ріббентропа. Тільки один політик світового рівня, британець Вінстон Черчілль, реально оцінював тогочасну ситуацію: «Ми (Великобританія – Авт.) без війни потерпіли поразку, наслідки якої будемо відчувати дуже довго. Ми пережили страшний етап нашої історії, коли було порушено рівновагу Європи. Не думайте, що це кінець. Це тільки початок розплати. Це тільки перший ковток, перше частування цієї гіркої чаші, яку нам будуть підносити рік за роком».

До речі, Августин Волошин, який став свідком трагічного завершення історії Карпатської України, теж однозначно заявив кореспонденту агентства «Ройтер»: «Німці ганебно нас обманули».

Одна з останніх фотографій Августина Волошина перед його арештом. Прага, квітень 1945 року

Міф третій: Карпатська Україна як проєкт галичан

Цей міф теж з'явився не сьогодні. Ще в 50-х роках ХХ ст. побачила світ розлога стаття М. Туряниці під назвою «Авантюра галицьких самостійників на Закарпатській Україні». Яскравий представник місцевого русофільського табору намагався довести, що галичани, які масово поселялися на Закарпатті наприкінці

1930-х років, принесли з собою українську ідею, яку не сприймали мешканці краю, тому що вважали себе русинами – представниками окремої національності. Цей міф про Карпатську Україну як про винятково галицький проєкт існує й сьогодні.

Історики-москвофіли заявляють, що «тутешня державність творилася за задумом і під диктовку Берліна руками націоналістичної еміграції, стараннями якої автономна Підкарпатська Русь перетворилася в Карпатську Україну, яка без відома більшості населення мала стати «зародком самостійної соборної України» під гаслами національної ідеї («нація понад усе»), національної винятковості, місіонерства, що в таких умовах виявилось справою ілюзорною, точніше – авантюрою».

Карпатська Україна, село Ясіня на шпальтах часопису National Geographic 1938 року

Головним творінням галичан вважається Карпатська Січ, радикали із керівництва якої «оголосили президента (А. Волошина – Авт.) зрадником, сфабрикували «наказ військового міністра» про організацію оборони, створили так званий «військовий штаб», оголосили «мобілізацію», кинули проти регулярної угорської армії погано озброєних «січовиків», беззбройних гімназистів і семінаристів. Авантюра закінчилася трагедією Красного поля і самої Карпатської Січі на підступах до Хусту».

Варто наголосити, що українці Східної Галичини з великою радістю зустріли звістку про надання Підкарпатській Русі автономних прав, що вилилося в масові акції протесту проти польської влади, яка підтримувала Угорщину, нелегальні переходи польсько-чехословацького кордону, вступ до Карпатської Січі – майбутніх Збройних сил Карпатської України. Однак галичани не були членами уряду та керівниками Організації Народної Оборони «Карпатська Січ», вони входили до військового штабу, а згодом спричинилися до перетворення напіввійськової організації, якою була Карпатська Січ, у зародок Збройних сил. Сотні галичан на чолі з полковником М. Колодзінським і поручником З. Коссаком, ставши на захист молодій державі, поплавилися власними життями. Чимало галичан опинилося в угорському полоні або було розстріляно на Верецькому перевалі після того, як їх видали полякам.

Розстріл гонведами полоненого січовика, прив'язаного в лісі до дерева. Друга половина березня 1939 р.

Представники політичного русинства у своїх публікаціях негативно оцінюють роль галицьких українців у суспільнополітичному житті Карпатської України. Олекса Мишанич, Василь Німчук, Павло Чучка, Любомир Белей, Микола Мушинка розбили вщент їхні псевдонаукові теорії. «Науковцями,

зокрема істориками Закарпаття, – зазначав Степан Віднянський, – переконливо доведено, що поряд з іншими причинами внутрішнього й зовнішнього характеру, гальмування процесу етнічного самоусвідомлення русинів-українців краю спричинялося, не в останню чергу, політикою держав, до складу яких у різні часи входило Закарпаття. Не вдаючись до історичної ретроспективи, лише зазначимо, що правлячі кола цих країн воліли сприймати жителів краю рутенами, угорцями, руснаками, русинами, карпато-руссами, але не українцями. Відповідна політика, зокрема мовна, мала на меті полегшити асиміляцію автохтонного русинського населення Закарпаття шляхом його відокремлення від основного етнічного масиву, який мешкав на схід від Карпат, де на зміну спільному етноніму «русини» поступово утверджувався інший – «українці».

Угорський концтабір Вор'юлопош поблизу Ніредьгази, де упродовж квітня – липня 1939 р. утримувалися полонені січовики

к вказує С. Віднянський, «протистояти проявам політичного русинства можна насамперед науковою та культурнопросвітньою діяльністю, а також зміцненням Української держави, її європейською модернізацією та підвищенням її міжнародного авторитету. І чим сильнішою буде Україна, чим активнішою буде її державна етнополітика, тим більше її громадян буде

вертатися до свого етнічного коріння, і тим менше його відкидатиме й нівелюватиме».

Після проголошення незалежності Карпатська Україна проіснувала всього кілька днів. Хоча на дипломатичному рівні її не встигла визнати жодна країна, проте історичне значення Карпато–Української держави важко переоцінити. Виникнення спочатку автономного, а згодом самостійного державного утворення на карті передвоєнної Європи викликало величезний резонанс серед українців, доля яких розкидала по всьому світі.

Конституційний закон ч. 1, прийнятий 15 березня 1939 р. на Сеймі Карпатської України

Українські емігранти, об'єднані в різні організації, морально і фінансово підтримували державотворчі змагання закарпатських українців. Українська діаспора країн Європи, Азії, Америки і Далекого Сходу організувала збір коштів, продуктів харчування та іншу матеріальну допомогу населенню Закарпаття.

Крім того, починаючи з жовтня 1938 р. молодь зі Східної Галичини, ризикуючи життям, нелегально перетинала польсько-чехословацький кордон, щоб допомогти у розбудові Карпатської України. Опинившись на теренах Закарпаття, вони входили до підрозділів Карпатської Січі, щоб зі зброєю в руках захищати державний суверенітет молоді країни.

Тисячі українців із різних куточків світу зголосилися взяти участь у розбудові народного господарства, освітньої та культурної сфери, були причетними до становлення державної служби Карпатської України.